

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЧИСТОКЛЕТОВ
Леонтій Григорович

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ
ЗАСТОСУВАННЯ МІЛІЦІЄЮ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Спеціальність: 12.00.07 — теорія управління, адміністративне
право і процес, фінансове право

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 1997

342
344

AB 36.859

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана на кафедрі
Національної академії внутрішніх справ

00761019 (O)

- Науковий керівник — доктор юридичних наук
професор Дорогих М.М.
- Офіційні опоненти — доктор юридичних наук,
професор Калюжний Р.А.
— кандидат юридичних наук
Ярмак Х.П.
- Провідна організація — Юридичний інститут
Одеського державного університету
ім. І. І. Мечникова

Захист відбудеться « 5 » березня 1997 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Національній академії внутрішніх справ України (252035, м. Київ-35, пл.Солом'янська, 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (252035, м.Київ-35, пл.Солом'янська, 1).

Автореферат розісланий « 4 » лютого 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат юридичних наук,
ст. науковий співробітник

В. І. Женунтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Складна соціально-політична та економічна ситуація в державі не дає змоги встановити реальний термін подолання злочинності у суспільстві. Реальністю в недалекому майбутньому може бути лише скорочення правопорушень, подолання кримінально-деліктного впливу на суспільство «п'ятої влади», яка на сьогодні становить реальну загрозу національній безпеці.

В цих умовах, пов'язаних із зростанням внутрішньої напруги в суспільстві, активізацією криміногенного елементу збільшилися випадки протиправної поведінки окремих громадян щодо працівників органів внутрішніх справ.

З цього приводу викликає серйозне занепокоєння стан справ щодо запобігання надзвичайних подій, пов'язаних із втратами та пораненнями працівників міліції. Останнім часом спостерігається збільшення їх кількості. Тому, винесене для розгляду у лютому 1996 року на засіданні Колегії МВС України питання «Про стан організації роботи щодо недопущення загибелі і поранень працівників органів внутрішніх справ та заходи щодо їх вдосконалення» назріло давно і вперше за останні 35 років розглядалося на державному рівні. Як свідчать статистичні дані, за 1990-1995 р.р. при виконанні службових обов'язків загинуло 391 та поранено 2311 працівників органів внутрішніх справ, з числа яких 134 віддали життя і 1551 отримали поранення безпосередньо під час виконання обов'язків по охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю. Тільки у 1995 році при виконанні службових обов'язків загинуло 89 і поранено 420 працівників. Це відповідно на 21 і 11 відсотків більше, ніж в 1994 році. Найбільше таких випадків припадає на Донецьку, Дніпропетровську, Одеську і деякі інші області та Автономну Республіку Крим.

Аналіз випадків загибелі працівників органів внутрішніх справ свідчить, що серед загиблих і поранених переважна більшість працівників мали достатній досвід практичної роботи, рівень професійної підготовки, прослужили в органах внутрішніх справ понад 3 роки. У той же час вони, перебуваючи на службі, не завжди виконували вимоги щодо належного зберігання й застосування вогнепальної зброї, правил поводження з озброєними злочинцями, їх переслідування і затримання, нехтували іншими правилами професійної поведінки. У той же час особи, які входять до злочинних формувань, в основному фізично підготовлені, володіють технікою стрільби. Їхні дії відрізняються особливою зухвалістю, а також грубим фізичним насильством. При затриманні вони чинять опір, в тому числі озброєний, не зупиняються перед вбивствами та іншими тяжкими злочинами. Це примушує працівників органів внутрішніх справ використовувати надане їм право застосування табельної зброї для забезпечення особистої безпеки, захисту конституційних прав, свобод, життя та здоров'я співвітчизників.

З цього приводу Колегія МВС України зобов'язала Національну академію внутрішніх справ України та інші навчальні заклади системи МВС України провести наукові дослідження з проблем застосування вогнепальної зброї та інших спеціальних засобів захисту працівників міліції і виробити пропозиції до внесення змін і доповнень до законодавства України в цьому напрямку.

Слід зазначити, що доповнення до Закону України «Про міліцію» статтею 15-1 «Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції» хоч і значно розширили права працівників органів внутрішніх справ по застосуванню вогнепальної зброї, однак не змогли вирішити практичні проблеми, які виникають.

У працях вчених-адміністративістів, присвячених дослідженню адміністративно-примусових заходів, питань специфіки

застосування даного заходу примусу не знайшли належного відображення. Це пояснюється тим, що відповідно до закону, застосування вогнепальної зброї допускається як крайній захід тільки для припинення злочинних дій і затримання злочинця. Характеристиці правової основи застосування адміністративного примусу присвячені праці В.Л.Зеленька, А.В.Мінгеса, Л.Л.Попова. Питання правових підстав застосування працівниками міліції вогнепальної зброї висвітлювались у навчально-практичних посібниках Б.П.Кондрашова, Ю.П.Солов'я, В.В.Черникова. Окремі аспекти цих питань відображені у працях: О.М.Бандурки, Д.Н.Бахраха, Б.Б.Боровикова, І.П.Голосніченка, Є.В.Додіна, М.М.Дорогих, Р.А.Калюжного, А.П.Клюшниченка, Л.В.Коваля, А.Н.Коржова, С.Ф.Мілюкова, О.І.Остапенка, Є.Ф.Побігайла, О.Ф.Фрицького, Х.П.Ярмакі. По-різному розглядались проблеми, пов'язані із правомірністю заподіяння шкоди суб'єктам кримінально-правової охорони в результаті застосування працівниками міліції вогнепальної зброї, у працях вчених-криміналістів Ю.В.Бауліна, В.Б.Боровикова, В.А.Владимирова, Ю.Н.Демидова, В.А.Іваґова, Н.Т.Куца, Ю.І.Ляпунова, В.П.Ревіна, М.І.Якубовича та інших. Однак комплексного вивчення питання правової основи і особливості адміністративно-правового забезпечення даного заходу впливу у межах окремого дисертаційного дослідження не проводилось.

У даному дисертаційному дослідженні здійснений аналіз законодавства України та інших зарубіжних країн, які пов'язані з повноваженнями міліції по застосуванню вогнепальної зброї у нових умовах, з позицій сучасних вимог, що й визначає його актуальність як у теоретичному, так і практичному відношенні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються в процесі реалізації такого заходу примусу, як застосування вогнепальної зброї працівниками міліції у різних ситуаціях їх службової діяльності.

Предметом дослідження є вітчизняна і зарубіжна нормативна база, в якій зафіксовані повноваження працівників правоохоронних органів щодо застосування вогнепальної зброї при забезпеченні правопорядку.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою дослідження є наукова розробка та удосконалення правового регулювання і тактики застосування міліцією вогнепальної зброї. Вироблення практичних рекомендацій, які спрямовані на забезпечення правомірності застосування даного заходу примусу. Цьому сприяло послідовне вирішення наступних завдань:

1. Розкриття поняття, особливостей та правової основи застосування міліцією вогнепальної зброї.

2. Вивчення процесу правового регулювання застосування міліцією вогнепальної зброї.

3. Узагальнення на основі аналізу, з врахуванням сучасних умов, практики застосування міліцією вогнепальної зброї.

4. Вивчення законодавства та досвіду роботи поліції деяких зарубіжних країн, які пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї, з метою використання їх у вітчизняній практиці.

5. Формування рекомендацій та пропозицій з врахуванням результатів дослідження по вдосконаленню нормотворчості, яка закріплює повноваження міліції по застосуванню вогнепальної зброї.

6. Вироблення відповідних науково-теоретичних і практичних рекомендацій з тактики застосування міліцією вогнепальної зброї у різних ситуаціях практичної діяльності.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.

Загальнометодологічну основу дослідження складає діалектико-матеріалістична теорія пізнання соціальних явищ і, перш за все, в сфері діяльності органів внутрішніх справ. Висновки дисертаційного дослідження базуються на положеннях теорії права, науки адміністративного, кримінального, цивільного права, теоретичних засадах кримінології, психології.

У процесі написання дисертації автор проаналізував адміністративне, кримінальне законодавство, відомчі нормативні акти МВС України, статистичні матеріали, що характеризують адміністративну діяльність органів внутрішніх справ. З метою більш детального дослідження правового регулювання і тактики застосування вогнепальної зброї, удосконалення законодавства на різних етапах розвитку держави поряд із сучасними джерелами, була використана судова практика в справах, пов'язаних із застосуванням міліцією вогнепальної зброї, матеріали законодавства зарубіжних країн, а також праці вітчизняних і зарубіжних авторів з питань соціології, психології, медицини, управління, кримінально-процесуального, кримінального, адміністративного, цивільного права і криміналістики.

Дослідження проводилось з використанням приватних методів наукового пізнання (спостереження, анкетування, порівняльно-правового аналізу, інтерв'ювання та опитування, узагальнень матеріалів практики: довідок, доповідних записок, звітів). Як вихідний емпіричний матеріал були вивчені 150 справ, пов'язаних із застосуванням працівниками органів внутрішніх справ вогнепальної зброї, статистичні дані ГУК МВС України за 1990-1995 р.р. При підготовці дисертації було проанкетовано понад 400 і проінтерв'юовано понад 500 працівників різних служб і підрозділів органів внутрішніх справ м. Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Ужгорода. Використовувались публікації з питань правової основи та тактики застосування міліцією вогнепальної зброї.

Все це забезпечило необхідну репрезентативність емпіричної бази дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вона є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем адміністративно-правової основи та тактики застосування міліцією вогнепальної зброї.

У дисертації обґрунтовуються такі нові положення і висновки, які виносяться на захист:

1) аргументуються теоретичні висновки про поняття адміністративно-правової основи та правового забезпечення застосування працівниками міліції вогнепальної зброї;

2) обґрунтовуються характерні ситуації, які конкретизують умови, з виникненням яких пов'язують можливість застосування працівниками міліції вогнепальної зброї;

3) сформульовані визначення поняття застосування та використання працівниками міліції вогнепальної зброї, тактики її застосування та основних принципів;

4) обґрунтовується пропозиція щодо обов'язкового дотримання працівниками міліції при застосуванні ними вогнепальної зброї як спеціальних норм, які встановлюють підставу і порядок її застосування, так і законодавства про необхідну оборону, крайню необхідність або затримання злочинця, яке визначає умови правомірного нанесення шкоди посягаючому;

5) аргументується висновок щодо використання поняття «тяжкого злочину» за умови правомірного застосування міліцією вогнепальної зброї;

6) пропонуються рекомендації щодо вдосконалення заходів, направлених на морально-психологічну реабілітацію працівників міліції після правомірного застосування ними вогнепальної зброї.

7) визначені практичні прийоми і способи, які характерні при застосуванні міліцією вогнепальної зброї в різних ситуаціях їх службової діяльності.

8) пропонуються нові редакції статей: 12, 15, 15-1 Закону України «Про міліцію», що забезпечують повноваження міліції по застосуванню і використанню вогнепальної зброї.

ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Сформульовані та обґрунтовані в дисертації висновки і пропо-

зиції розвивають концептуальні положення теорії адміністративного права і управління, сприяють удосконаленню правового регулювання та тактики застосування міліцією вогнепальної зброї. Рекомендації автора можуть бути реалізовані при доповненні діючого законодавства, з метою подальшої розбудови в Україні правової держави, а також під час організаційно-структурних перетворень в системі органів внутрішніх справ, направлених для подальшого забезпечення правомірного застосування міліцією вогнепальної зброї в процесі здійснення правоохоронної діяльності.

Окремі положення дисертації доцільно використовувати у навчальному процесі юридичних вузів України, у викладанні курсів «Адміністративне право», «Кримінальне право» та «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ».

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Теоретичні положення і практичні висновки, що сформульовані в дисертації, були відображені у п'яти наукових публікаціях, під час проведення занять з курсантами та практичними працівниками ОВС в системі службової підготовки.

Апробація роботи відобразилась також у підготовці автором тексту поправок до статей 12, 15, 15-1 Закону України «Про міліцію».

Результати роботи використовувались у ході двох науково-практичних конференцій «Підсумки 1994-1995 року та шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу по підготовці спеціалістів для системи ОВС» (Львів, 5-6 жовтня 1995 року) та «Правотворча діяльність в умовах утворення Української державности» (Київ, 23-24 квітня 1996 року).

Матеріали дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедр адміністративного права Національної академії внутрішніх справ України та адміністративного права Одеського державного університету імені І.І.Мечникова.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Дисертація складається з вступу, трьох глав, які охоплюють шість параграфів, висновків, списку літератури та додатку.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання і методологічна основа дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист, розкривається наукова новизна та практична значимість результатів дослідження.

Перша глава дисертації — «Адміністративно-правові основи та особливості застосування міліцією вогнепальної зброї» — складається з двох параграфів.

У першому параграфі «Адміністративно-правові основи та поняття застосування міліцією вогнепальної зброї» розглядається призначення та сфери застосування вогнепальної зброї як одного із заходів адміністративного примусу, а також розкривається її правова основа.

Підтримуючи в цілому позицію вчених адміністративістів, які висловлюють різні погляди і обґрунтування стосовно приналежності застосування вогнепальної зброї до заходів адміністративного примусу, автор вважає, що для того, щоб правильно визначити галузеву приналежність цього заходу впливу, необхідно чітко зрозуміти характер тих суспільних відносин, які створюються в момент застосування працівником міліції вогнепальної зброї, тобто його правову основу. Специфіка застосування працівником міліції вогнепальної зброї, як і інших заходів адміністративного припинення, полягає в тому, що застосування проходить в межах таких адміністративно-правових відносин, які ставлять за мету, перш за все, усунення самого факту правопорушення на місці та під час його скоєння. Як відзначає Л.Л.Попов, при цьому посадова особа, діючи самостійно і

швидко, оперативно використовує надані їй державно-владні повноваження.

Закріплені у III розділі Закону України «Про міліцію» заходи примусу і, насамперед, застосування вогнепальної зброї повинні реалізовуватись працівниками міліції як засоби і способи необхідної оборони, затримання злочинця, охорони правопорядку у умовах крайньої необхідності. Дані заходи найчастіше можуть самостійно і оперативно вирішити конфліктну ситуацію. Це природна і первинна охоронна реакція. Тому правова основа застосування вогнепальної зброї полягає в тому, що даний захід припинення застосовується працівником міліції тільки при виникненні стану необхідної оборони, крайньої необхідності або при затриманні злочинця.

У межах цих правовідносин примус виступає як захід, який може застосовуватись компетентними органами, виконавчо-розпорядча діяльність яких полягає у безпосередньому забезпеченні громадської і особистої безпеки як громадян так і працівників міліції. В зв'язку з цим слід підкреслити, що адміністративне право не вичерпується законодавством про адміністративні правопорушення, і якщо навіть закріпити повноваження міліції по застосуванню заходів адміністративного примусу, пов'язаних із скоєнням у кримінально-процесуальному законодавстві їх адміністративну сутність все ж таки приховати не вдасться.

Звідси можна зробити висновок, що застосування вогнепальної зброї в межах повноважень, встановлених Законом України «Про міліцію», потрібно віднести до заходів адміністративного припинення.

Розподіляючи заходи адміністративного припинення на загальні і спеціальні, слід зазначити, що сутність спеціального адміністративного припинення в тому, що воно здійснюється у формі фізичного впливу на правопорушника. Підтримучи це положення слід зазначити, що способи впливу на правопо-

рушника слід розподілити на насильницькі і ненасильницькі, і основна ознака, яка характеризує спеціальні заходи припинення, полягає, перш за все, в тому, що кожен з них, у тому числі і застосування зброї, являє собою конкретний насильницький спосіб на протиправну дію. Таким чином, в дисертаційному дослідженні застосування зброї належить до заходів спеціального адміністративного припинення, а залежно від способу здійснення є правомірним насильницьким способом впливу на правопорушника.

Всі випадки, при яких працівники міліції мають право застосовувати вогнепальну зброю, згідно з Законом України «Про міліцію», автор поділяє на дві групи. Дії працівника міліції у випадках, перерахованих в частині 1 статті 15 Закону, визначаються як «застосування» вогнепальної зброї, а у випадках, передбачених частиною 3 статті 15 Закону, — як «використання». Аналізуючи випадки кожної групи, автор приходиться до висновку, що дії розподіляються залежно від того, на який об'єкт направлений вплив. При застосуванні зброї об'єктом впливу є безпосередньо сама особа, яка скоює суспільно небезпечне діяння. При використанні зброї об'єктом впливу є небезпечна тварина або психіка людини.

Таким чином, терміни «застосування» і «використання» вогнепальної зброї вживаються лише в тому розумінні, якщо тими термінами позначають дії, до складу яких обов'язково входять постріл із вогнепальної зброї працівником міліції, який знаходиться в стані необхідної оборони, крайньої необхідності або при затриманні злочинця.

Враховуючи аналіз вищенаведеного погляду, автор подав в дисертації наступне визначення поняття «застосування» і «використання» вогнепальної зброї.

Під застосуванням вогнепальної зброї вважається проведення працівником міліції у стані необхідної оборони, крайньої

необхідності або при затриманні злочинця прицільного пострілу з вогнепальної зброї на влучення в особу, яка скоює проти-правну дію, у випадках перерахованих у частині 1 статті 15 Закону України «Про міліцію».

Під використанням вогнепальної зброї вважається проведення працівником міліції у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або при затриманні злочинця пострілу з вогнепальної зброї без наміру заподіяти поранення людини у випадках, передбачених частиною 3 статті 15 Закону України «Про міліцію».

В другому параграфі «Особливості правового забезпечення застосування міліцією вогнепальної зброї» аналізується співвідношення та значення норм адміністративного і кримінального права, визначається правомірність застосування вогнепальної зброї.

Досліджуючи зміст і характер взаємозв'язку адміністративного та кримінального права, слід зазначити, що нормативно-правова регламентація застосування працівниками міліції вогнепальної зброї має системний характер і включає в себе взаємозв'язані правові приписи, які відображають всі юридично значимі сторони фактичної ситуації застосування даного примусу. Закон України «Про міліцію» є єдиним нормативним актом, який спеціально закріплює повноваження міліції щодо застосування вогнепальної зброї. Дотримання цих правил тягне нанесення шкоди посягаючому чи затримуючому разом з високим ризиком настання тяжких наслідків.

Аналізуючи погляди вчених стосовно питання про правомірність спричинення шкоди при застосуванні зброї працівниками міліції, слід звернути увагу на окремі із них. Так, В.А.Владимиров і Ю.І.Ляпунов доводять, що спеціальні нормативні акти, враховуючи ступінь суспільної небезпеки посягання, встановлюють чітко визначений ряд обставин і умов,

при наявності яких працівник міліції для ліквідації небезпеки, яка загрожує інспекторам охорони, мають право в якості крайнього заходу застосовувати зброю. Суть даного підходу полягає в тому, що за основу визначення правомірності при застосуванні вогнепальної зброї, беруть не спеціальні норми, які встановлюють підстави, порядок і умови її застосування, а норми кримінального законодавства про необхідну оборону, крайню необхідність або затримання злочинця, які виключають відповідальність за шкоду, нанесену внаслідок цих дій.

Іншу думку, яку підтримує автор, висловлює Ю.В.Баулін, який доводить, що коли мова йде про юридичні наслідки правомірного нанесення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, визначення правомірності скоєного встановлюється не стільки кримінальним, скільки іншим законодавством, яке закріплює норми, і віді згідно до яких надається право на скоєння вчинків, що розглядаються. До таких вчинків слід віднести, зокрема, застосування працівниками міліції вогнепальної зброї, виділяючи його як самостійну обставину, яка виключає суспільну небезпеку. У свою чергу, дисертант зазначає, що законодавча регламентація застосування працівниками міліції вогнепальної зброї включає два різновиди правових норм. В нормах першої групи (адміністративно-правових) визначаються підстави і порядок примусового впливу, а в нормах другої групи (кримінально-правових) встановлюють межі правової активності особи, яка застосовує даний захід впливу в конкретній ситуації.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства при застосуванні вогнепальної зброї, працівники міліції повинні дотримуватись не тільки спеціальних норм, які встановлюють порядок і підставу її застосування, а й керуватися законодавством про необхідну оборону, крайню необхідність або затримання злочинця, яке визначає умови правомірного нане-

сення шкоди посягаючому. Взяті у взаємодії, перераховані нормативні приписи скерують працівників правоохоронних органів на визначення межі примусу, виходячи з обраного заходу впливу у найбільш адекватній обставинах конкретної ситуації.

Виходячи з цього, на думку автора, межі нанесення шкоди при скоєнні вчинків, що виключають злочинні діяння, повинні вимірюватись двома факторами:

1. Характером і ступенем небезпеки, яка загрожує інтересам, що охороняються правом.

2. Обставинами, в яких опинилася особа, яка поставила за мету усунути вказану небезпеку.

І тільки взяті в своїй єдності обидва фактори являють собою підстави нанесення шкоди, що розглядаються.

З позиції наведених роздумів, дисертантом дається визначення правомірності нанесення шкоди в результаті застосування працівниками міліції вогнепальної зброї у наступній редакції: «нанесення шкоди, внаслідок застосування вогнепальної зброї працівниками міліції, буде вважатися правомірним, якщо воно здійснюється в стані необхідної оборони, крайньої необхідності або при затриманні особи, що скоїла злочин, і при цьому не було допущено перевищення меж вищевказаного стану».

На підставі цього, автор зазначає, що глава 3 Закону України «Про міліцію» повинна реально забезпечувати правовий захист працівників міліції.

З врахуванням вищевикладеного, дисертант пропонує після частину 5 статті 12 Закону України «Про міліцію» доповнити текстом такого змісту: «Працівники міліції не несуть відповідальності за моральну і фізичну шкоду, нанесену правопорушнику внаслідок застосування фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, якщо їх дії не суперечать положенню про необхідну оборону і крайню необхідність, що встановлені законодавством».

Друга глава дисертації — «Умови і межі застосування міліцією вогнепальної зброї» — включає в себе два параграфи.

Перший параграф «Підстави для застосування та використання міліцією вогнепальної зброї» присвячений аналізу випадків застосування міліцією вогнепальної зброї, які регулюються спеціальними нормами права.

Законом України «Про міліцію» визначено перелік випадків, коли працівникам міліції надано право застосовувати і використовувати вогнепальну зброю. Викладені в статті 12 Закону умови застосування вогнепальної зброї виступають як безпосередні підстави її застосування. В кожному з перерахованих законодавцем випадках, з виникненням яких пов'язують можливість застосування або використання працівниками міліції вогнепальної зброї, виникає або ситуація затримання злочинця, або стан необхідної оборони, або крайньої необхідності.

Так, аналізуючи підстави застосування вогнепальної зброї працівниками міліції, які закріплені в перших двох випадках частини 1 статті 15 Закону України «Про міліцію», дисертант стверджує, що під поняттям «нападу» слід вважати насильницькі дії, які будь-яким чином порушують анатомічну цілісність людини, функції її важливих органів, або створюють загрозу такого порушення. Для правильного застосування зброї на вже згаданих підставах важливо передбачити не тільки початковий момент, коли зброя застосовувалась без порушення законності, але і визначити кінцевий момент нападу. Закріплюючи це положення, автор підкреслює наступне: «Якщо працівник міліції, врахувавши обставини ситуації, обґрунтовано вважає, що напад лише призупинено і він може відновитися в будь-який момент, такий напад ще все вважається існуючим, тобто таким, що має місце». Взнявши за основу розглянуте повноваження, автор пропонує замінити перший і другий пункти частини 1 статті 15 Закону України «Про міліцію» таким змістом: «Для захисту себе

і членів своєї сім'ї, інших громадян від нападу, небезпечного для життя, або який може завдати значної шкоди здоров'ю».

Разом з тим, в дисертації зазначається необхідність посилення гарантій особистої безпеки озброєного працівника міліції, більш чітко відрегулювати його дії і у випадку невиконання правопорушником поставлених працівником міліції вимог або чинення опору, застосувати проти нього згідно з законодавством вогнепальну зброю. Виховуючи сказане, автор пропонує частину 2 статті 15-1 Закону викласти в наступній редакції: «Працівник міліції, який тримає наготові вогнепальну зброю при спробі нападаючої або затримуваної особи наблизитись до нього, скоротивши при цьому вказану ним відстань, діставши щонебудь із свого одягу без його команди, доторкнутись до його зброї або здійснити інші подібні дії, які працівник міліції може витлумачити як реальну загрозу заволодіння його зброєю, має право зробити постріл на влучення даної особи. Прицільний вогонь ведеться, якщо ситуація дозволяє, перш за все, по руках або ногах нападаючого або затримуваного». У такій послідовності вказана норма не лише зміцнить гарантії особистої безпеки працівника міліції з оголеною вогнепальною зброєю, але дозволить забезпечити його правовий захист у випадку заподіяння шкоди затримуваному у вже перерахованих ситуаціях.

Не менш важливу увагу в дисертації приділяється терміну «тяжкий злочин».

Використання поняття тяжкого злочину за умови правомірності застосування вогнепальної зброї не вирішує проблеми конкретизації даної основи, оскільки для такої точної юридичної оцінки дій правопорушника у працівника міліції, як правило, не вистачає ні часу, ні достатньої інформації, а і ні відповідної кваліфікації. Переважно на місці події працівник міліції має можливість оцінити обставини, що характеризують лише зовнішню, об'єктивну сторону протиправних дій. Тому

така оцінка може не співпадати з остаточною кваліфікацією складу злочину.

На підставі цього пропонується даний пункт статті Закону викласти в такій редакції: «Для затримання особи, яку застали працівники міліції, або інші особи, які прямо вказують на дану особу, стосовно якої існують переконливі підозри вчинення тяжкого злочину, або інших насильницьких дій, які викликали смерть чи спричинили значну шкоду здоров'ю потерпілого і який намагається втекти з місця події».

В другому параграфі «Порядок застосування міліцією вогнепальної зброї», досліджуючи порядок застосування вогнепальної зброї згідно з Законом України «Про міліцію», автор поділяє його на три періоди: перед застосуванням зброї, під час застосування і після застосування зброї. Під порядком застосування зброї слід розуміти урегульовану законодавством послідовність юридично вагомих дій працівників міліції, за наявності яких закон пов'язує можливість застосування і використання вогнепальної зброї.

У першому періоді, а саме перед застосуванням зброї працівник міліції повинен: інформувати особу, проти якої застосовується зброя, про свою приналежність до міліції; оголосити вогнепальну зброю і привести її в готовність до проведення пострілу; попередити правопорушника, проти якого можливе застосування зброї, про свій намір її застосувати. При цьому автором зазначається, що значення попередження полягає в тому, що, по-перше, працівник міліції орієнтується на вживання всіх інших заходів для відбиття нападу; по-друге, попередження нападаючому в голос дає можливість правоохоронцю ще раз переконатися в серйозності намірів нападаючого і в необхідності застосувати зброю, і, по-третє, вказівка на випадки, коли застосування зброї допускається без попередження, дає можливість

працівнику міліції ефективно виконувати свої службові обов'язки.

При застосуванні вогнепальної зброї працівнику міліції слід керуватися наступними положеннями: прагнути спричинити особі, проти якої застосовується вогнепальна зброя, по можливості, найменшої шкоди; вжити заходів з недопущенням втрат сторонніх осіб.

До дій працівника міліції після застосування вогнепальної зброї відносять наступне: забезпечення долікарської допомоги особам, які отримали внаслідок застосування зброї тілесні пошкодження; забезпечення охорони місця застосування зброї, коли є випадки смерті, поранення громадян або значні матеріальні збитки; повідомлення прокурора про випадки смерті або поранення громадян, що наступили внаслідок застосування працівником міліції вогнепальної зброї; якнайшвидше повідомлення родичів осіб, які отримали тілесні пошкодження внаслідок застосування працівником міліції вогнепальної зброї; подання працівником міліції рапорта про застосування або використання вогнепальної зброї.

В дисертації автор звернув увагу на значення психологічної реабілітації, яка повинна надаватися працівникам міліції після правомірного застосування ними вогнепальної зброї. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення досвіду зарубіжних колег у ставленні до поліцейських, які застосовували зброю при виконанні службових обов'язків, з використанням його у вітчизняній практиці.

Третя глава — «Тактика застосування міліцією вогнепальної зброї» — складається з двох параграфів.

У першому параграфі «Поняття та принципи тактики застосування працівниками міліції вогнепальної зброї» обґрунтовується поняття тактики застосування міліцією вогнепальної зброї та проводиться класифікація її основних принципів.

Тактика застосування вогнепальної зброї є однією із складових частин загальної професійної підготовки працівників міліції і включає в себе комплекс дій, основна мета яких полягає у набутті особовим складом тактичних прийомів та способів застосування та використання в екстремальних, зазначених законом, випадках вогнепальної зброї.

Характерною особливістю норм, які регламентують підстави, порядок і межі застосування вогнепальної зброї, є те, що в них закріплена велика кількість нормативно-тактичних правил і способів дій, які мають обов'язковий характер і тим самим можуть зменшувати межу міркувань під час застосування цього заходу примусу. Аналіз застосування працівниками міліції вогнепальної зброї показує, що під час реалізації нормативних правил виникає необхідність конкретизації вказаних правил щодо ситуації, яка склалася. Ось тут і набувають вагомого практичного значення прийоми і способи дій, які розробляються теорією загальної тактики і основною відмінністю яких є залежність від конкретної оперативної ситуації.

Маючи на увазі, що в теорії тактики прийом визначають як окрему дію, а спосіб — як систему декількох дій, то у спосіб застосування вогнепальної зброї входить разом з технікою стрільби із різних видів вогнепальної зброї сукупність інших елементів, які впливають на правопорушника в момент застосування працівником міліції вогнепальної зброї (вибір моменту і напрямку у ціль, ведення стрільби снайпером і т. д.). Таким чином можна впевнено говорити про нормативно-тактичні комплекси, тобто про наявність певних груп взаємопов'язаних правил, одні з яких визначені нормами закону, а інші розробляються теорією тактики.

На підставі викладених загальних рис тактики, в дисертації сформульовано визначення. Тактика застосування вогнепальної зброї — це сукупність способів і прийомів щодо найбільш ефективного використання бойових властивостей вогнепальної

зброї під час усунення небезпеки у передбачених законом випадках.

Застосування зброї залежно від ситуації має свої особливості і базується на загальних принципах. Вони відображають перш за все закономірності правового регулювання застосування цього заходу впливу і конкретизують основні рекомендації, дотримання яких необхідно у всіх випадках застосування вогнепальної зброї.

Дисертантом виділено дві групи принципів: організаційно-правові та організаційно-тактичні. Група організаційно-правових принципів відображає закономірності правового регулювання застосування міліцією вогнепальної зброї. До них слід віднести: першочерговість психічного впливу над фізичним; забезпечення безпеки працівників міліції та сторонніх осіб; заподіяння мінімальної шкоди правопорушнику.

Організаційно-тактичні принципи визначають за особливостями застосування працівниками міліції вогнепальної зброї в конкретній ситуації. До їх складу входять такі принципи: вибір оптимального тактичного прийому; індивідуальний підхід і самостійність в оцінці ситуації і прийняття рішення про застосування зброї; ухилення від сутички у несприятливих умовах, при не вигідному співвідношенні сил і засобів; наступальність і активність дій; передбачення дій злочинця.

Вказані принципи, прийоми і способи сприятимуть оптимальному досягненню мети застосування зброї і складатимуть основу тактики її застосування.

У другому параграфі «Тактичні прийоми застосування працівниками міліції вогнепальної зброї у різних ситуаціях службової діяльності» розглядаються особливості застосування міліцією вогнепальної зброї у різних ситуаціях службової діяльності.

На наш погляд, тактика застосування вогнепальної зброї поєднує в собі різнопорядкові фактори, які так чи інакше впливають на співвідношення сил протидіючих сторін. Вони

відображають індивідуальні особливості конкретної ситуації застосування зброї, визначають вибір конкретного тактичного прийому чи способу застосування вогнепальної зброї або необхідність дотримання певних правил, що забезпечують її правомірне і безпечне застосування.

Всі передбачені законом випадки застосування міліцією вогнепальної зброї слід поділити на три групи: ситуація захисту та відбиття нападу; ситуація затримання злочинця і звільнення заручників; ситуація усунення небезпеки.

З урахуванням складових елементів тактики застосування вогнепальної зброї всі ситуації захисту і відбиття нападу характеризуються тим, що небезпека для суспільних відносин, що охороняються законом, створюється в результаті протиправних дій правопорушника, який є ініціатором і активною стороною в конфлікті.

У ситуаціях застосування вогнепальної зброї для затримання злочинця і звільнення заручників активною стороною та ініціатором конфлікту є працівник міліції.

Аналізуючи практику застосування працівниками міліції вогнепальної зброї в різних ситуаціях службової діяльності, автор звернув особливу увагу на особисту безпеку працівника міліції в умовах застосування вогнепальної зброї — як одного із важливих елементів тактики її застосування.

В дисертації аналізуються такі дії працівників міліції: дії, які направлені на відбиття нападу на правоохоронця, коли його життя і здоров'ю загрожує небезпека; при звільненні заручників; при зупиненні автотранспортного засобу, який своїми протиправними діями загрожує життю і здоров'ю оточуючих осіб та ін.

У висновку, що завершує дисертацію, сформульовані основні результати дослідження, викладені пропозиції щодо перспективи подальшого вирішення теоретичних і прикладних проблем ефективності застосування працівниками міліції вогнепальної зброї по вдосконаленню його правового регулювання.

У додатках вміщені: проект нової редакції ст.ст. 12, 15, 15-1 Закону України «Про міліцію», статистичні матеріали.

Основні положення дисертації висвітлені в таких роботах автора:

1. Зразки документів з адміністративної діяльності інспектора міліції. - Львів: Поліграф. ін-т., 1994. - 2,6 д. а. (у співавторстві: Остапенко О.І., Новіков В.В.).

2. Деякі аспекти застосування міліцією вогнепальної зброї, як заходу адміністративного примусу // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - Львів, 1995. - №2. - 0,35 др.а. (у співавторстві: Новіков В.В.).

3. Окремі аспекти удосконалення контрольно-наглядової діяльності в процесі реформування суспільства // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - Львів, 1996. №3. - 0,6 др.а. (у співавторстві: Новіков В.В.).

4. Деякі аспекти правового забезпечення працівників міліції при застосуванні вогнепальної зброї. // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - Львів, 1996. - №4. - 0,4 др.а.

5. Тактика затримання озброєних злочинців // Навчальний посібник. - Львів, 1996. - 1,3 др.а. (у співавторстві: Шабаєв Г.Я., Новіков В.В.).

Chystokletov L. G. Administrative and Legal Basic of the Use of Firearms by the Militia.

Thesis (having the right of the manuscript) for the competition for the scientific degree of candidate of law sciences in speciality 12.00.07 — Theory of administration; administrative law and procedure; financial law.

Manuscript.

National Academy of Internal Affairs of Ukraine. — Kiev, 1997.

The thesis deal with a complex of the theoretical and practical problems, concerning the use and application of firearms by the workers of the militia. The administrative and legal basic of the use of firearms; the concept of the use and application of firearms; its tactics and principles are analysed in the thesis. The recommendations pertaining to the legal regulation and the tactics of the use of firearms by the workers of the militia are worked out. The results of the research are used in the practical activities of the law enforcement organs, and the law higher educational establishments of Ukraine. Key words: administrative and legal basic, application, use of firearms, tactics, psychological rehabilitation.

Чистоклетов Л.Г. Административно-правовые основы применения милицией огнестрельного оружия.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 — теория управления; административное право и процесс; финансовое право.

Национальная академия внутренних дел Украины. — Киев, 1997 год.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с применением и использованием работниками милиции огнестрельного оружия. В работе исследуются: административно-правовая основа применения огнестрельного оружия; понятие применения и использования огнестрельного оружия, его тактика и принципы. Разработаны рекомендации по правовому регулированию и тактики применения работниками милиции огнестрельного оружия. Результаты исследования используются в практической деятельности правоохранительных органов, юридических вузах Украины.

Ключові слова: адміністративно-правова основа, застосування, використання вогнепальної зброї, тактика, психологічна реабілітація.

Підписано до друку 23.01.97. Формат 60x84 1/16. Папір друк. №2.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам.49.
Віддруковано в друкарні УАД: Львів, вул. Личаківська, 3.

4420651

AB 36.859